

2. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: Учебник для вузов. – Спб.: Питер, 2001. – 304 с.
3. Канн-Калик В.Н., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990. – 142 с.
4. Коул М. Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. – 1995. – №3. – С.5-21.
5. Кулешова О.В. Формирование культуры общения как необходимое условие развития личности студента // Соціально-політичні та правові проблеми формування особистості і держави: Зб. наук. праць. – Хмельницький, 1998. – С.36-39.
6. Культура педагогічного спілкування вчителя і моральне виховання учнів // Підготовка майбутніх вчителів до морального виховання учнів / За ред. В.К.Демиденка. – К., 1996. – С.152-164.
7. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 207 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. (проект) // Освіта. – 2001. – 11-18 липня.
9. Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 1987. – 207 с.
10. Пассов Е.И. Ситуация, тема, социальный контакт // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А.Леонтьев. – М.: Русс. яз., 1991. – С.162-173.
11. Скалкин В.Л. Сборник учебных ситуаций для развития устной речи на английском языке. – М.: Высшая шк., 1968. – 84 с.
12. Учебный материал и учебные ситуации: Психологические аспекты /Под ред. Т.С.Костюка, Г.А.Балла. – К.: Рад. шк., 1986. – 143 с.

О. Авраменко

ІНТЕРАКЦІЯ ДИСЦИПЛІН МОВОЗНАВЧОГО ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ЦИКЛІВ У СИСТЕМНІЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ СТУДЕНТІВ-АНГЛІСТІВ

В статье рассматриваются проблемы комплексного преподавания англистики в контексте культурологического

осмысления процессов обучения и воспитания в высшей школе, в частности, проблема рациональной гармонизации лингвостилистического, стиливедческого и историко-литературного подходов к преподаванию английского языка и литературы в институтах и на факультетах иностранных языков на протяжении пятилетнего курса обучения. Особое внимание уделяется англоязычным литературам как источнику разнообразных способов формирования общефилологической компетенции и эффективному материалу для изучения английского и американского национального менталитета.

The article dwells upon the problem of teaching Anglistics as a set of subjects interconnected and interdependent. A plan for studying this set of subjects at the English Language Departments of Universities is made for the whole 5-year period of studies; it takes into account possible variants of interdisciplinary ties and connections. Primary attention is paid to English-language literature as a source of variegated means of improving students' skills of philological analysis as well as a device for studying English and American mentality.

Насьогодні в Україні створено велику кількість програм та проєктів, спрямованих на розвиток європейського виміру та прискорення євро-інтеграційних процесів. Всі вони наголошують на необхідності зростання в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграції до загальноєвропейського культурного середовища [5].

Входження в європейський освітній простір відповідно до вимог, окреслених Болонським процесом, потребує затвердження нових культурних парадигм – перш за все формування в молоді загальнолюдських морально-етичних цінностей [4,66], адже кінець ХХ – початок ХХІ сторіч характеризується істотним “посиленням інтересу до культурологічного осмислення процесів виховання і учіння” [3,3].

Сучасна інтелектуальна еліта України сьогодні як ніколи розуміє необхідність кардинальної перебудови не лише існуючої соціально-економічної системи, але й свідомості сучасного українця, коригування його базових цінностей і принаймні деяких етико-філософських орієнтирів. Одним з

провідних напрямів у вирішенні цієї проблеми має бути створення нової національної ідеї, яка б об'єднала в єдине ціле не тільки етнічних українців, а й представників усіх інших національностей, що населяють багатостраждальну і прекрасну землю України. Не претендуючи на глобальність та беззаперечність концепції, зазначимо, що одним з принципових висхідних моментів у питанні про корекцію свідомості “маленького українця” має бути розвиток у кожного – і передусім у молодого – громадянина України здатності оцінювати події нашого громадського, суспільного та повсякденного буття з позицій цивілізованого європейця, наділеного почуттям патріотизму, відповідальності та здорового глузду, - якостями, котрі дозволили б йому бути осядливим господарем у повсякденному житті та далекоглядним стратегом у питаннях більш віддалених перспектив української нації, чие майбутнє – це майбутнє наших дітей та онуків.

Одним із дієвих шляхів розвитку цих якостей є створення нової моделі ціннісного світосприйняття, яку ми умовно назвемо європоцентричною ціннісною моделлю, маючи на увазі необхідність органічного поєднання та взаємопроникнення національних та загальнолюдських цінностей. Серед останніх чільне місце, на наш погляд, мають зайняти цінності євроатлантичного співтовариства, оскільки саме в це співтовариство ми маємо намір інтегруватися в найближчій історичній перспективі. Видається, що запровадження такої ціннісної моделі до національної свідомості українців буде сприяти розвитку почуття відповідальності за все, що відбувається в країні, а також підвищить почуття національної гідності в кожного пересічного громадянина.

Засвоєння базових характеристик європоцентричної ціннісної моделі можливе лише за умови високого рівня освіченості значної частини населення нашої країни, перш за все загальногуманітарної освіченості, пишатися якою ми поки що маємо всі підстави. Важливою умовою запровадження цієї ціннісної моделі є засвоєння комплексу спеціальних філологічних та історико-культурних знань, відомих під назвою англістики. **Мета** пропонованої статті – окреслити можливі

напрями інтерактивної взаємодії всіх дисциплін, що в сукупності складають комплекс знань з мови, літератури, історії, географії та культури англomовних країн.

Викладанню англiстики в усьому розмаїтті її аспектів сучасна педагогічна думка України приділяє пильну увагу. Достатньо сказати, що Міністерство освіти і науки нашої країни протягом останніх років розглянуло два варіанти проекту “Програми з англійської мови для університетів/інститутів (п’ятирічний курс навчання)”, розробленої колективом авторів (керівники проекту С.Ю.Ніколаєв та М.І.Соловей) під егідою Британської Ради. При цьому автори Програми врахували рекомендації комітету з питань освіти при Раді Європи стасовно рівнів володіння іноземною мовою і провідних аспектів її вивчення. Одним із цих аспектів автори Програми називають культурологічну і, зокрема, соціокультурну освіту, тобто досягнення необхідного рівня знань соціокультурного контексту через використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різноманітних соціокультурних ситуаціях [8,7-9].

Сучасна наука виділяє три важливі складові соціокультурного компонента навчання іноземній мові:

- 1) засоби соціокомунікації;
- 2) національну ментальність;
- 3) національні надбання.

Звичайно, ці складові зовсім не окреслюють собою межі такої концептуально важливої та масштабної категорії як культура, адже її неможливо обмежити штучними всеохоплюючими бар’єрами. З огляду на зазначене, названі складові пропонуються нами лише в якості основних напрямів можливої класифікації, необхідної для вирішення завдань, поставлених Програмою.

Як відомо, англiстика являє собою комплекс історико-філологічних та країнознавчих дисциплін, перш за все лінгвістичних та літературознавчих. До лінгвістичних дисциплін відносять усний та письмовий практикум англійської мови, практичну та теоретичну фонетику, практичну і теоретичну граматику, стилістику, лексикологію, нарешті, історію англійської мови. До дисциплін літературознавчого

циклу відносять історію англійських літератур, щільно пов'язану з соціально-політичною історією Англії і США, а також з країнознавством, яке включає в себе основні відомості про історію, географію і культуру англійських країн. При цьому дисципліни лінгвістичного циклу вирішують перш за все (хоча й не тільки) проблеми навчання засобом соціокомунікації, під якою розуміється сукупність прийомів і засобів усної та письмової передачі інформації представниками певної культури (або субкультури) [6;13]. Дисципліни літературознавчого циклу разом з країнознавством вирішують * проблеми вивчення національної ментальності, а також знайомства з національними надбаннями країн-носіїв мови, що вивчається.

Так, наприклад, під час вивчення класичних творів американської літератури, зокрема оповідань і романів Марка Твена (особистий досвід соціокультурного навчання шляхом вивчення національної ментальності під час практичних занять з іноземної літератури на матеріалі роману М.Твена "Пригоди Тома Соєра" описаний нами в статті "Розвиток мисленневих здібностей на практичних заняттях з дитячої літератури" [2,4-13].), Дж.Ф.Купера, Т.Драйзера, Ф.Ск.Фітцджеральда, М.Мітчелл та інших нами виокремлюються такі характерні для американської ментальності установки, як індивідуалізм, практицизм, орієнтація на майбутнє, невимушеність, схильність до змагання, патріотизм, ревний захист особистісного простору та ін. Відповідно, англійська література дає можливість висвітлити в художній тканині її творів такі риси британської ментальності, як схильність до компромісу, загострене відчуття історії, прагнення бачити будь-яку ситуацію *in the round* – об'ємно, враховуючи багаточисельність точок зору на предмет, тобто схильність до діалектичного сприйняття світу та людини, нарешті, знаменитий англійський гумор. Ці установки виокремлюються при вивченні англійських народних казок [1,546-547], а також творів Дж.Чосера, У.Шекспіра, Д.Дефо, Ч.Діккенса та інших. Вивчення літературних шедеврів, створених у Великій Британії та США, здійснюється перш за все в процесі оволодіння курсом історії цих літератур, а також на лабораторних заняттях з домашнього читання, у процесі

індивідуального читання, на семінарах зі стилістики англійської мови та інтерпретації художнього тексту.

У зв'язку з великою навантаженістю навчальних планів та обмеженою кількістю годин, що виділяються на спецдисципліни, виникає проблема оптимізації викладання англістики, зокрема, здійснення найбільш ефективної інтеракції між дисциплінами мовознавчого та літературознавчого циклів, а також країнознавством та дисциплінами загальногуманітарного циклу. У сучасній методиці викладання іноземних мов на спеціалізованих факультетах педагогічних інститутів та університетів ця проблема дотепер спеціально не розроблялася; між тим виокремлення і всебічне здійснення міжпредметних взаємозв'язків є одним з базових принципів сучасної теорії і практики навчання. Пошук ефективного здійснення цих взаємозв'язків і є завданням дослідження, що пропонується.

Ефективне використання міжпредметних взаємозв'язків у нашому випадку потребує, перш за все, раціональної компоновки усього навчального плану підготовки фахівців з англійської мови та літератури. З метою ефективного здійснення інтеракцій згаданих дисциплін необхідно включити до програми домашнього та індивідуального читання обов'язкові тексти зі списку програмних художніх творів для курсу історії літератури Англії та США. Нагальною потребою видається також робота над малими жанрами сучасної англійської та американської художньої прози (оповіданнями та есе) на семінарських та лабораторних заняттях зі стилістики та інтерпретації художнього тексту, а також включення фрагментів оригіналів віршованих та прозових творів із зазначеного списку до числа текстів, що опрацьовуються на лабораторних заняттях з практичної фонетики з наступним вивченням їх напам'ять. До числа спеціалізованих текстів, що вивчаються старшокурсниками на практичному курсі англійської мови, варто включити спецтексти з літературознавства – фрагменти англійських монографій (особливо цінною в цьому відношенні видається класична монографія D. van Ghent "The English Novel. Form & Function". Як показує досвід, робота над вибраними розділами цієї монографії сприяє одночасно поглибленню знань про історію англійської літератури і

розвитку навичок аналізу романного жанру, а також вивченню особливостей наукового стилю англійської мови [3,9-19] і розділи з англійських посібників з історії та теорії літератури (див., наприклад, розділи, присвячені методології аналізу сюжету, конфлікту, проблематики, характерів, обставин і т. ін. у посібнику G. Muller и G. Williams "Introduction to Literature" [10], а також посібник S. Barnett, M. Berman, W. Burto "Literature for Composition. Essays, Fiction & Drama" [7], що навчають написанню academic essays і тематичних есе на матеріалі художніх творів), а також окремі розділи з англійських збірників наукових статей.

Має також сенс розробити і включити до навчального плану спеціальний теоретико-літературний курс, присвячений сучасним методологіям літературознавчого дослідження; особливу увагу при цьому належить приділити філологічному методу дослідження літературно-художніх творів у сучасній його інтерпретації, адаптованій до потреб викладання у вищій школі [10,221-223], оскільки цей метод найбільш органічно сполучає лінгвостилістичний, стильознавчий і історико-літературний підходи до художнього тексту, адже саме таким чином здійснюється гармонійна взаємодія дисциплін мовознавчого та літературознавчого циклів і, відповідно, створюються оптимальні умови для повноцінної культурологічної підготовки майбутнього філолога-англіста.

Ще однією важливою перспективою подальшої розробки проблем комплексного викладання англістики може бути розробка методів системного опанування лінгвістичних та літературознавчих дисциплін на практикумі писемного мовлення – Writing Skills Practice, який, по суті, є однією з важливих точок дотичності мови та літератури – двох рівноправних і нерозривно пов'язаних між собою складових філології як галузі гуманітарного знання. Цей напрям досліджень у царині методики викладання іноземних мов та літератур ще чекає на своїх дослідників.

Висновки. Видається, що комплексна реалізація окреслених нами завдань значно підвищить рівень культурологічної освіти студентів-англістів та сприятиме ефективному засвоєнню майбутніми вчителями англійської

мови і літератури найбільш істотних характеристик європоцентричної моделі національних та загальнолюдських цінностей.

Література

1. Авраменко Е.И. Изучение национального своеобразия английской народной сказки // Матеріали I Міжнародного симпозіуму. 18-21 квітня 1995 р. – Кривий Ріг: «Вільна думка». – 1995. – С.546-547.
2. Авраменко Е.И. Развитие мыслительных способностей на практических занятиях по детской литературы (М.Твен. «Приключения Тома Сойера») // Формирование коммуникативных и интеллектуальных умений школьников и студентов: Сб. научн. трудов. – Москва – Днепропетровск: Пороги, 1994. – С.4-13.
3. Зязюн І. Філософія практико-зорієнтованої методології педагогічної дії // Педагогіка вищої та середньої школи; Зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004. – Вип. 8. – С.3-12.
4. Найдюнов І. Болонський процес: культурологічні парадигми // Освіта та управління. Том 7. – Число 2. – 2004. – С.64-66.
5. Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Сухарніков Ю.В. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Освіта. – 2004. - №1. – С.50-54.
6. Сысоев П.В. Язык и культура: в поисках нового направления преподавания культуры страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе. – 2001. – №4. – С.12-18.
7. Barnett S., Morton B., Burto W. Literature for Composition. Essays. Fiction. Poetry & Drama. – Glenview, Illinois. – Boston. – London: Scott, Foresman & Company. – 1988.
8. Curriculum for English Language Development in Universities and Institutes (Draft 2). – Kyiv: The British Council. – 2001.
9. Ghent, van D. The English Novel. Form and Function. – N. Y.: Harper Torchbooks. – 1961.
10. Muller G., Williams J. Introduction to Literature. – N. Y.: McGraw Hill Inc. – 1995.

РЕЛІГІЙНА ПОЛЕМІЧНА ЛІТЕРАТУРА XVI-XVII ст. ЯК ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Стаття посвячена аналізу релігійної полемічної літератури XVI-XVII вв., которая рассматривается как начало украинской педагогической публицистики.

The article deals with the religious polemic literature of the XVI-XVII centuries regarded as the beginning of the Ukrainian pedagogical publicize.

Релігійна полеміка в Україні від самого початку стала полем змагань за політичні, економічні, духовні впливи. Спочатку нею займалися здебільшого вищі кола духівництва. Проте зі зміною політичної ситуації та внаслідок церковно-національної дискримінації (латинізація й полонізація), полеміка стає громадською справою. Слід зазначити, що до нас дійшло близько 140 таких творів. Серед них майже 80, складених уніатами й католиками, і приблизно 60, складених православними. Михайло Грушевський писав про це так: "Історичні обставини українського життя призвели до того, що в цій моменті національні інтереси, національні змагання, національна боротьба скупчилися на точці оборони існування Православної Церкви" [5,205].

Літературна оборона тієї епохи, крім справ суто церковних та богословських, висунула також і питання соціального, культурного та національного порядку: оборону соціальної справедливості, обстоювання культурного відродження, національної рівноправності. Можна стверджувати, що вся полеміка у своєму історичному розвитку була нічим іншим, як початками публіцистики, зокрема педагогічної. У цій полеміці брали участь визначні письменники того часу, які у своїх творах залишили відбиток свого таланту і духу.

Хоча полемічна література була витвором певних специфічних умов і обставин, вона й сьогодні не втратила своєї актуальності, допомагаючи "...зрозуміти те, в чому полягала колись, ба, полягає і нині (відповідна своєму часові і місцю)

роль ідейної, духовної, релігійної традиції минулого в побудові культурної формації для сучасності, “на сьогодні”, на користь чергового покоління в житті даного людського, національного суспільства” [9,50]. Набуток минулого для духовного буття національної чи релігійної спільноти є в культурі дуже важливим.

Полеміка стосувалася передусім занепаду Православної Церкви. На першому плані в цій дискусії стояла суперечка про першість папи та внесення додатку “і від Сина” до слів “Символу віри”. У полемічних творах знаходимо також розгляд питань про форму причастя, піст, хресний знак, уживання образів, новий календар та інші обрядові відмінності між римською та грецькою Церквами.

У полемічних працях не тільки давалося пояснення історичним подіям, але й тлумачилося вчення православного християнства, що сприяло розвиткові догматики. “Українцям прийшлося тоді боронити свою старобатьківську віру от нападу і унії, і католицизму, і соціанства, і кальвінізму, і од иншого такого, що сунуло тоді на Україну. Почалася велика полеміка, - і вкраїнці утворили славу полемічну літературу і з честю вийшли з цієї боротьби”, - писав Іван Огієнко [10,35].

Полеміка велася не тільки з католицизмом, але й з іншими віровченнями: язичництвом, іудейством, лютеранством, магометанством тощо. Найбільш послідовну і продуктивну боротьбу з ними вів ректор Київської академії Іоаникій Галятовський. Полемізуючи з іудеями, він написав працю “Мессия Правдивый” (1669 р.), з мусульманами – “Лебедь” (1679р.) і “Алкоран Магометов” (1683 р.), з язичниками – “Боги поганские” (1686 р.).

Поштовхом до поширення полеміки послужив виступ польського єзуїта Петра Скарги. У 1577 р. вийшла його книжка “O iedności kościoła Bozego pod iednym pasterzem. Y o Greckim od tei iedności odstapieniu. Z przestroga y upominaniem do narodów Ruskich, przy Grekach stoiacych” (“Про єдність церкви божої під одним пастирем і про грецьке від цієї держави відступлення”, польською мовою) [11,223-526]. Полемічний трактат Скарги, що складається з трьох частин, видано у Вільно в друкарні князя Радзивілла, 1577 (II + 404 + 15 арк.) [19;20]. Автор об'єднав свої

проповіді, виголошені на адресу православних, та присвятив усе це князеві К.Острозькому, "...сподіваючись, мабуть, що красномовно подана в ньому ідея церковної унії з Римом знайде прихильність у видатного оборонця Православної Церкви в Речі Посполитій" [16,30]. Ця праця Скарги друкується трьома накладками 1577, 1590, 1610 рр.

Свій трактат полеміст починає догматичними висновками про єдність Церкви. Тут автор, відповідно до назви книги, викладає "тридентську доктрину" Церкви, підкреслюючи вагу й значення "монархічного устрою" як ідеальної форми правління, під одним "Верховним Пастирем" – Римським Архієреєм. Далі обговорюється історія роз'єднання східної та західної Церков та їх об'єднання на Флорентійському соборі (1439 р.). Скарга закликає православних Литви і Польщі до унії. Третя, практична, частина є безпосереднім закличком до "русинів", щоб вони врахували свої помилки й повернулися до "первісної єдності", оскільки лише в Римі знайдуть свій порятунок. За словами самого Скарги, ця частина твору – це "пересторога й умовляння руських народів, які тримаються греків, щоб поєдналися зі Святою Церквою та римською столицею...", що зміцнить державу, скріпить становище єпископів і відкриє православному панству доступ до вищих посад [8,64-65]. На "поєднання" автор дивиться як на своєрідний "місток" переходу "від менше – до більш досконалого, від східного обряду – на латинський" [1,157].

Проте ще М.Грушевський зауважував, що першим, хто порушив думку про унію, був учений богослов Бенедикт Гербест, ректор Ярославської єзуїтської колегії. Вже в 1557 р. він провадить цю ідею. "Талантом, - пише Грушевський, - він не дорівнював Скарзі, його релігійний фанатизм виявлявся в формах різних, виключніших. Про його діяльність дають поняття його листи до нунція з 1583-1584 рр.: він кружить по панських домах, веде місії, через панів змушуючи до участі в диспутах православних попів, хвалиться наверненням православних і насильним повертанням панами церков на костели" [3,457]. Так, у 1566 р. з'явилася стаття Гербеста "Wypisanie drogi" ("Показання дороги"), ця праця була надрукована в книжці "Chrzescianska porzadna odpowiedz"

(“Побажана християнська відповідь”) у Кракові. У ній автор висловив думку, що слід було б відзискати втрати, понесені через Реформацію, і запропонував зробити це за кошт Православної Церкви. Згодом, у 1586 р., Гербест випустив ще один твір – “Wiary kosciola rzymskiego wywodu, i greckiego niewolstwa historja dla jedności...” (“Висновки віри Церкви Римської, та історія грецького небажання єдності...”). Праця ця вже написана в іншому дусі: свої попередні, поблажливі думки автор змінює на гострий виступ проти православних. Залишається фактом, що єзуїти називали Гербеста “апостолом Русі” – значить, він мусив глибоко та всебічно цікавитися церковним і релігійним життям України.

Наприкінці 1582 р. папа Григорій XII (1572-1585 рр.) змінює календар. Уведення Нового стилю ще більше загострює ситуацію, оскільки григоріанський календар не тільки порушує традиційний (з IV ст.) лад життя, але й стає знаряддям різних церковно-політичних маніпуляцій.

На цьому етапі полеміки з католиками й уніатами, не стільки богословської, скільки історичної, вийшли “Ектезис” (1597 р.), написаний невідомим автором (короткий опис того, що відбулося на помісному Брест-Литовському соборі), “Апокризис албо отповедь на книжки (тобто, на глави, написані єзуїтом Скаргою) о брестском соборе” Христофора Філалета (псевдонім Христофора Бронського (1597 р.)) і “Пересторога” невідомого львівського священника (1605-1606 рр.).

Першим, хто виступає з рішучою і гострою критикою творів Б.Гербеста й П.Скарги, нового календаря, є визначний український культурно-освітній діяч, ректор Острозької школи Герасим Смотрицький. Його трактат “Ключ царства небесного” (1587 р.) є по суті гострим антиватиканським твором, що складався з “Присвяти” князеві Олександрові Острозькому – сину Константина-Василя Острозького, “Передмови”, трактату “Ключ царства небесного и нашеє християнское духовное власти нерешимый узел” та статті “Календар римский новий”. У “Передмові” Смотрицький звертає увагу на посилення латинської пропаганди, зокрема на писання Гербеста. Тут він радить не мовчати, адже “... К гдыж молчане з часом слушным за мудрость почитано бываеьт и з пожитком, а з часом теж за

глупство и з шкодою...” [13,216]. Автор засуджує латинство і стверджує, що Православна Церква лишається чистою й непорочною. У самому творі Смотрицький цитатами зі Святого Письма обґрунтовує принцип соборності, а в статті “Календар римский новый” захищає старий стиль. Об’єднує весь твір думка, згідно з якою причиною розколу між Сходом і Заходом стали не греки, а, власне, не виправдане Святим Письмом і християнською традицією посягання папства на необмежену владу у Церкві. І.Франко побачив в антикатолицькому творі Г.Смотрицького новий дух і новий спосіб мислення, адже реформа календаря трактувалася автором не стільки в догматичному плані, скільки у зв’язку з усією складністю тогочасного суспільного, політичного та релігійного життя України: “... се не сухой теологичный трактат, а жива картина стану української суспільності в другій половині XVI в.” [15,224].

Гостро полемічними також були трактати Василя Суразького “О единой истинной православной вере...” (інші назви – “Книга о единой вере”, “Книжиця в шости виддилах...”, Острог, 1588 р.) і Стефана Зизанія “Казанье святого Кирила патриархи иерусалимского, о антихристе и знаках его” (виданий одночасно українською і польською мовами у Вільно в 1596 р.). Твір Василя Суразького мав великий вплив на пізніших письменників, таких як Стефан Зизаній, Іван Вишенський, Христофор Філалет, Захарій Копистенський та ін. Він звернув на себе увагу й противників, зокрема Йосафата Кунцевича та Касіяна Саковича.

Педагог-гуманіст, палкий проповідник православ'я Стефан Зизаній у своєму “Казанье” виступає як апологет корисної праці церковних братств, застерігає всіх від спокуси латинства, палко закликає до стійкості у своїй православній вірі. Твір Зизанія, розрахований на масового читача, емоційно забарвлений: “Якого есте преследованья, якого уруганья, якого замешаня и затрясненя, якого на остаток кровопролиьства, мужобойства, забийства, тиранства, мордырства, нахожденья кгвалтов на дома, на школы, на церкви, оболженья шкарадого невест, паненок чистых, душ невинных, паний зацных и велможных, при самой начистешой и страшной а непостижимой

таємниці и офере, при прийоманю святейших таин тела и честныя крови Христовы наполнили и наброили!” [13,259-260]. Книга С.Зизанія викликала роздратування серед противників. Єзуїти та уніати брутально лаяли його, називаючи “старим баламутом”, “проклятим еретиком”, жорстоко переслідували. Братський учитель Стефан Зизаній (чернече ім'я - Сильвестр) був справжнім трибуном православного міщанства. На його діяльності позначився вплив духу визвольної боротьби цієї епохи.

У “Перестороге” невідомий автор викладає свою думку щодо головної причини релігійно-церковної, культурної і політичної кризи, яку переживає Україна на межі XVI-XVII ст. Він вбачає її в тому, що попередні ревнителі православ'я, набудувавши церков і монастирів, написавши багато книг, найпотрібнішого – “шкіл посполитих” – не створювали. Недостатність освіти породила неосвіченість, розбрат і зради серед руських князів, ренегатство панів, розклад духівництва, занепад батьківської віри.

“Апокризис” Христофора Філалета – видатне явище української літератури кінця XVI ст., що мало великий вплив на всіх полемістів. Автор розвінчує писання П.Скарги, наводить численні документи про незаконність дій єпископів-зрадників. Полеміст висміює пап: “...чужоложство, вшетенчество, нечистотность, трутизмы, неприязны, свары, заздности, гневы, споры, мужобойство” [13,296], засуджує симонію. Прославляється Православна Церква та її патріархи. На названу книгу Потій написав відповідь “Антиризис” (1599 р.), проте це не похитнуло загальний авторитет твору, який І.Франко назвав “короною антиуніатської полеміки XVI ст.” [15, 231].

Активним діячем і прибічником спочатку православ'я, а потім католицизму був Мелетій Смотрицький (архієпископ Полоцький). Його перу належать такі православні трактати, як “Фринос (плач) восточной церкви” (1610 р.) (або інше написання “Тринос”) – зображення важкого становища православ'я у Литві; “Верификация (виправдання) невинности” (1621 р.) – спростування поклепів, що зводилися на православний люд. “Тринос, або плач Единой Вселенской Апостольской Восточной Церкви з пояснением догматов веры”

(написаний під псевдонімом Феофіла Ортолога) – глибоко ліричний твір, який містить у собі роздуми автора з приводу тяжкого стану покинутої ренегатами матері-церкви та розробку полемічно-богословських питань (про верховенство папи, про ісходження Святого Духа і від Сина, про опрісноки і чистилище тощо). Автор змальовує стан морального занепаду в Католицькій Церкві, закликає відступників від православ'я покаятися та повернутися до рідної Церкви.

Мелетієві Смотрицькому судилося показати епоху зсередини, крізь призму внутрішнього світу людини, “в якій, як у чародійному кристалі, відбивалися б і переламлювалися б події часу” [6,195]. М.Смотрицький намагався знайти вирішення проблеми національної єдності, на його думку, “унія могла бути меншим національним злом, аніж безнастанні, дедалі згубніші церковно-релігійні сутички і криваві ексцеси між православними і уніятами” [17,106], через те він розглядав її як щось, що мало допомогти українському народові врятуватися в складних умовах життя. Полеміст вважав, що не віра робить українця українцем, а кров, походження, етнічна приналежність.

У “Паренезисі” (Умовлянні), написаному Смотрицьким вже з позицій уніата, – ерудиція та вміння переконувати безсумнівні, помітна велика майстерність автора. Він пише: “Я перед Богом (сердцевидцем), з чистим сумлінням, щиро кажу, що в мені немає нічого злого – ні лакомства, ні пихи, ні церкву, ні віру я не зрадив” [18,656]. У цьому творі письменник висунув ідею створення окремого українсько-білоруського патріархату, незалежного ні від Константинопольського патріарха, ні від папи Римського. “Паренезис”, попри силу аргументів, ніякого ідейного впливу на православних не справив, та, мабуть, і автор не сподівався на успіх. Його, як патріота, тоді цікавило одне: “Братерською любов'ю з'єднаєш Русь і нарешті всьому бідному, нещасному народові утреш з очей його щоденні сльози. Допоможеш йому ще на землі відчутти покій небесний і інші незлічені блага йому подаруєш” [18, 692].

Нашу увагу привертає також “Екзетезис” (Поквитання). У цій книзі Смотрицький дає зображення церковно-громадського побуту свого часу. Як і у попередній праці, письменник продовжує виступати переконаним проповідником

єдності християнського світу. Він гадає, що унія “не повинна стати засобом асиміляції “русинів” у державних межах Речі Посполитої, не повинна спричинитися до “окатоличення й ополячення”, а навпаки, повинна стати засобом збереження національної єдності і зміцнення опорної сили руської суспільності під тиском польської католицької стихії” [17,147].

В обох згаданих творах письменник показав себе нев'яучим митцем. Кожен твір має в собі щось оригінальне, не повторює попередніх писань. Стель їх, у своїй основі, повчального характеру. Автор чітко формулює зміст, бере до уваги протилежні тези. Кожен розділ його праці має своєрідне сильне закінчення з підсумком усього передуманого й сказаного. Обидва твори написані польською мовою.

Дуже своєрідно оцінив діяльність видатного полеміста Порфірій Яременко у своїй праці “Мелетій Смотрицький: Життя і творчість”: “Смотрицький бачив щоденні сльози народу, але, як допомогти йому, письменник не знав. У цьому весь трагізм діяльності Смотрицького як архієпископа і письменника. Те, що він робив у справі національно-релігійного замирення і єднання Русі з Руссю, могло принести позитивні наслідки тільки за умови взаємних компромісів однієї і другої сторін. Але ця справа в тих умовах по суті нездійсненна” [17,134].

Переполюх, викликаний книгами Смотрицького “Апология путешествия на восток” (1628 р.) і “Протестация” (1628 р.), у яких автор висловлював думки, що суперечили його попереднім поглядам, дав новий поштовх для розгортання полеміки. Слуцький протопіп Андрій Мужилівський відповів Смотрицькому написанням праці “Антидот (протиотрута)” (1629 р.). Смотрицький парирував двома книгами: “Экзетезис (розправа)” і “Паренезис (увіщування)” (1629 р.). “Апологию...” Смотрицького Євстафій Кисель (під псевдонімом Геласія Диплицького) заперечує своєю “Апологією” (1632 р.).

Під час полеміки з православними до й після Берестейської унії українські католицькі кола мали небагато літературних сил. Одне з чільних місць не тільки серед католицьких полемістів, але й серед православних посів Іпатій Потій. Майже всі твори, які були написані цим полемістом, вийшли анонімно або під псевдонімами. Першим відомим його

твором вважається “Уния албо выклад преднийших артыкулов ку зодноченью Греков с костелом Рымским належашчых”, виданий у Вільно в 1595 р. без прізвища автора. Ця пам'ятка за своєю формою і змістом – діловий врівноважений полемічний твір, у якому немає великого літературного багатства, ані ліричності, написаний українською мовою того часу. У ньому Потій висуває “ідеал духовного і світського панства” [7,264]. В “Унії”, як і в інших творах Іпатія Потія, переважають риторика і пафос. Значну частину творчості Потія складають проповіді в перекладі. У 1714 р. була видана збірка проповідей Потія в польському перекладі Л.Кишки. До цієї збірки ввійшла 21 проповідь і стільки ж гомілій. Потій як письменник і церковно-релігійний діяч залишив по собі глибокий слід в історії української Католицької Церкви та українського письменства. Грушевський писав: “Виникає гадка – невже такий завзятий полеміст, яким він себе виявляє від сього часу, доти – до яких 55 літ життя ні разу не согрішив літературно?” [4,384]. Відомі такі твори Іпатія Потія, як “Антиризис” (1599 р. – українською мовою; 1600 р. – польською); “Справедливое описанье... собору берестейского” (1596 р.); “Розмова берестянина з братчиком” (1603 р.); “Оборона собору фльорентийського” (1604 р.); “Посольства до папежа... Сикста IV” (1605 р.); “Гармония альбо согласие веры” (1608 р.). Звертає на себе увагу полемічно-релігійний трактат на церковно-унійну тематику “Poselstwo do Papieza Rzymskiego Syxta IV od Duchowienstwa i od ksiazat i Panjw Ruskich w roku 1476” (1605 р.) як твір з оригінальною структурою та проблемним змістом. У ньому порушені такі питання: 1) визнання папи главою Вселенської Церкви; 2) проголошення церковно-релігійної спільноти краю; 3) намір оборонити Руську Церкву в очах папи; 4) визнання положень Флорентійського собору; 5) наголошення на моральному праві й підставах Руської Церкви шукати опіки Риму. Текст “Посольства...” доповнює вірш “Parenytyka jednego do swej Rusi” (“Напучування одного до своєї Русі”), у якому висловлено моралізаторські наміри автора, виражено етичну догму, моральні повчання. “Це нібито квінтесенція усього письменницько-видавничого задуму Потія, літературне образно-

ситуаційне і мовнопоетичне узагальнення його основної суті і творчих намірів...” [9, 63].

Важливим внеском у розвиток полемічної літератури була “Оборона Унії” Віленського архімандрита Льва Кревзи. У 1617 р. ця книга була видана польською мовою у Вільно за дорученням митрополита Йосифа Веляміна Рутського, наступника І.Потія на Київському престолі. Це була відповідь на “Тринос” Мелетія Смотрицького. Вона написана без зайвої риторики, спокійно, примирливо. Праця складається зі вступу та чотирьох частин. Кожна частина охоплює одну чітко сформульовану основну ідею, правдивість якої автор намагається довести. Виокремлення в складі частин розділів робить книгу легкою для розуміння. У вступі говориться про те, що автор свої тези доводить на підставі стародавніх слов'янських книг. Л.Кревза користувався давніми хроніками та історичними матеріалами. У книзі полеміст обговорює питання хрещення Русі та історію Руської Церкви, право патріархів на Русь. З цим твором перегукуються і праці Йосафата Кунцевича, наприклад, “Про старшинство Петра”, “Про хрещення Володимира” тощо. Талановитим полемістом був також Касіян Сакович, який ніколи не втрачав зв'язку зі своїм часом, із традиціями. У своєму творі “Дезидероза” (1625 р.) він писав: “Ми діти одного батька, сини однієї матері, тож чому розриваємо згоду, на що одні одних живими посилаємо до пекла, нащо одних виклинаємо” [2, 266].

Підсумовуючи, хочемо ствердити, що XVI-XVII ст. позначилися в українській літературі цілим рядом помітних творів полемічно-релігійного характеру, у центрі яких стояла унія, національно-релігійний рух. Несприятливі умови політичної, релігійної, культурної боротьби не зупинили творчості провідних діячів українського відродження. Як реакція на надмірний польський тиск з'явилося чимало значних творів релігійно-полемічного та християнсько-виховного характеру. Полемічна література мала велике значення: у ній зароджувалися нові культурні цінності й нові літературні форми. Вона розвивалася в тісному зв'язку з народним життям, черпала з життя свої творчі сили та віддзеркалювала в

основному інтереси народу [12,7]. Писане й друковане слово стало тоді вперше відігравати в житті України динамічну роль.

“Таким чином по періоді занепаду в українському національному й культурному житті дійшло до пробудження соціальної енергії, що піднесла в народі свідомість національних завдань і створила суспільні й політичні передумови для державного відродження. Аренною цього великого соціального й культурного змагу було не лише життя, але також і література, на сторінках якої зароджувалися нові ідеї, накресливалися пляни, вироблялися напрямні. Література служила дороговказом до відродження приспаних сил народу, до розбудження національної енергії, що мала повернути колесо української історії від політичного занепаду й культурного застою до відродження і мобілізації національних сил” [6,198-199].

Православні українські письменники в умовах напруженого протистояння католицизму наприкінці XVI-XVII ст. поступово проводили концепцію зв'язку Стародавньої Греції – Візантії – України, “... що являє собою вітчизняну галузку християнської доктрини про “безначальність істини” в її культурно-історичній іпостасі” [14, 37]. Л.Ушкалов головними моментами цієї концепції вважає: 1) інтерпретацію української духовної культури як стародавньої; інтерпретацію культури латинського Заходу (Риму) як “секундарної стосовно грецької, тобто як неадекватного віддзеркалення останньої у стихії латинського слова”; 2) інтерпретацію греко-римської античності як другого “Старого Заповіту”, який “префігурально” засвідчує майбутній прихід Спасителя, – “постулювання необхідності рецепції “зовнішніх” авторів на українському ґрунті” [14, 35].

Таким чином, православні письменники (Г.Смотрицький, І.Галятовський, С.Зизаній, В.Суразький та ін.) були опонентами Б.Гербеста, І.Потія, які вважали за необхідне повернутися до старої грецької духовної традиції часів конфесійної злагоди та засуджували пофлорентійську грецьку позицію, коли греки “відпали” від досягнутої на соборі єдності. Українські барокові письменники та філософи всіляко наголошували на грецьких витоках вітчизняної культури, що

формувало суто православні засади національної концепції виховання.

Література

1. Великий А.Г., ЧСВВ. З літопису християнської України / Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. – Т. IV (XVI-XVII ст.). – Рим, 1971. – 279 с.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. – Т. II (XII ст.). – Нью Йорк, 1977. – 397 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. IV. – К., 1993. – 544 с.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.V. – К., 1991. – 704 с.
5. Грушевський М.С. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII ст. – К.; Львів, 1912. – 248 с.
6. Жила В. Національно-релігійні особливості католицької полемічної літератури в Україні кінця XVI – початку XVII ст. // Зб. праць Ювілейного Конгресу. - Мюнхен, 1988-1989. – С. 178-204.
7. Історія української літератури. – Т. I. – К., 1967. – 539 с.
8. Ліковський Єп. Є. Берестейська унія (1596). – Жовкла-Львів, 1916. – 112 с.
9. Лужний Р. Релігійна публіцистика Іпатія Потія в розвитку Староруської традиції // *Mediaevalia Ucrainika: Ментальність та історія ідей.* – Т. II. – К., 1993. – С. 49-68.
10. Огієнко І. Українська культура. – К., 1991. – 272 с.
11. Памятники полемической литературы в Западной Руси. Кн. 2-3. – СПб., 1882-1903. – Кн.. II. – 1820 с. – Кн.. III. – XII, 121, 1307, 104, 91 с.
12. Сумцов Н.Ф. Характеристика южно-русской литературы XVII в. // *Киевская старина.* – 1885. – Т. 1. – С. 1-20.
13. Українська література XII-XVI ст. – К., 1988. – 600 с.
14. Ушкалов Л.В. Світ українського бароко. Філологічні етюди. – Х., 1994. – 112 с.
15. Франко І. Історія української літератури. – Ч. I. – К., 1983. – Т. 40. – 559 с.
16. Чобич С., прот. Созонт. Початки літературної оборони Православ'я в XVI ст. Герасим Смотрицький // *Православний вісник.* – К. – 1980. – Ч. 4 (липень). – С. 10-25.

17. Яременко П. Мелетій Смотрицький: Життя і творчість. – К., 1986. – 159 с.
18. Collected Works of Meletij Smotryc'kyj // With an introduction by David A.Frick. – Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, Volume I, 1987. – 815 p.
19. Grabowski T. Hijtr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI. – Krakiw, 1913.
20. Tretiak J. Piotr Skarga w dziejach i literaturze uniji bzeskiej. – Krakiw, 1912.

О. В. Бондаренко

РОЛЬ САМООЦІНКИ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

В статтє автор рассматривает суцність оцєночного компонента готовності студєнтов к краєведческой работе. Изучает состояние сформированности данного структурного элемента.

The article considers the author the main point of appreciating component of the readiness for the local lore work of students. It studies a formedap condition of given structural element.

Зміни в навчально-виховній роботі школи диктують нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. Сьогодні дуже важливо підготувати такого фахівця, який вміє оцінювати рівень власної готовності до діяльності, здатен здійснювати контроль за своїми діями та прогнозувати результат своєї праці. Тому оцінний компонент готовності до педагогічної діяльності є важливим її складником. Не є винятком готовність до краєзнавчої роботи, оскільки формування цього складного особистісного утворення не може обмежуватися лише набуттям певної сукупності теоретичних знань та практичних навичок.

Названий компонент як складова різних видів педагогічної діяльності знаходить відображення в працях таких вчених, як М.І.Дяченко, Л.А.Кандибович, О.Г.Мороз, Л.В.Кондрашова, В.О.Сластьонін, Л.П.Гапоненко та ін. Роль самооцінки як регулятора поведінки та діяльності особистості розкрито такими педагогами, як Н.В.Бордовська, А.О.Реан, В.О.Якунін. Розробкою методики вивчення самооцінки